

Aktüel Arkeoloji

Mayıs-Haziran 2011

5 TL-Kıbrıs 11 TL

ZİYARET ARONU OLAN İNCELEME
MÜZE KART
HEDİYE

NEOLİTİK ANADOLU
UYGARLIĞIN BİLİNCALTI

Dünyanın En Eski Tapınağı
GÖBEKLİ TEPE

 Tüpraş

ÇATALHÖYÜK - ÇAYÖNÜ - AŞIKLI - VERİMLİ HİLAL - NEVALİÇÖRİ - HALLANÇEMİ - KÖRTİK TEPE - BONCUKLU

ISSN 1307-5756
9 771307 575003
26

GÖBEKLI TEPE

Dünyanın en eski anıtı İnsanlığın ilk tapınağı

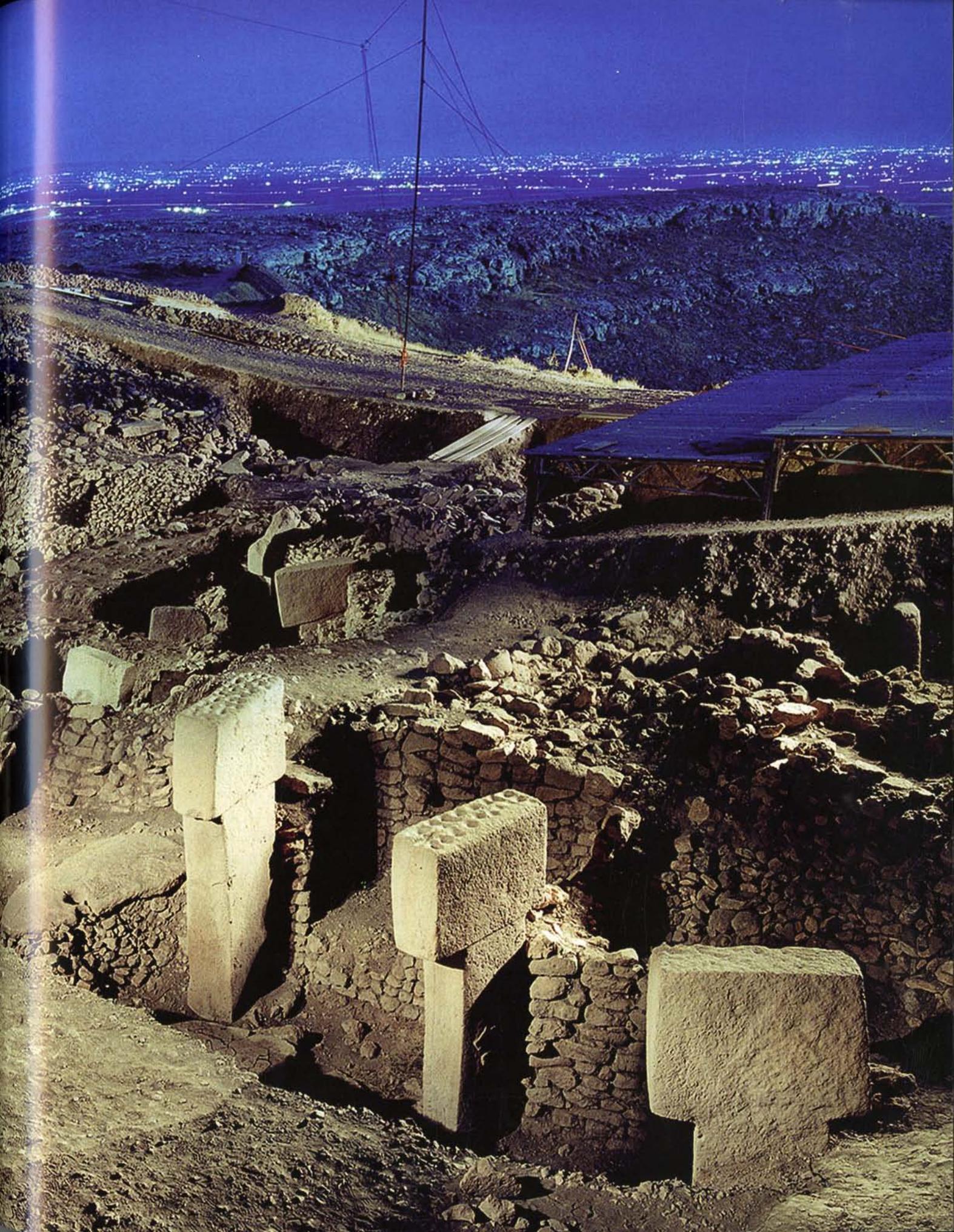
Yakın Doğu'da, Buzul Çağının hemen sonunda, yeni bir yaşam biçimini gün ışığına çıktı. Yiyecek arayan değil, üreten bir kültürün dünyası NEOLİTİK YAŞAM. İnsanoğlunun tarihindeki bu hayatı anlama sahip olan değişimle birlikte inanç sistemleri de değişti. Artık hayvanlar insanoğlunun dünyasına hâkim değildi, insanoğlu kendini merkezi nokta haline dönüştürdü.

Bu fotoğraf Ahmet Yazman'ın yönettiği "Dünyanın İlk Tapınağı" isimli belgeselden alınmıştır.

Şanlıurfa'ya 15 kilometre uzaklıkta yer alan Göbekli Tepe'de, MÖ yaklaşık 9600-8000 yılları arasındaki döneme tarihlenen anıtsal mimar, halen avcı toplayıcı olan insanların kültür merkezi olarak uygurk tarihine yepyezi bir ufuk açtı. Göbekli Tepe ile birlikte şimdije kadar bildiğimiz herşeyin değişimini öğrendik.

Göbekli Tepe'de toplananlar ve kutlama yapanlar kimlerdi? Göbekli Tepe, bugüne kadar tapınak alanı rolünü NEDEN tek başına üstlenmişti. Çanak Çömleklerin Neolitik Dönem ritüel topluluklarına ve inançların ortak alt yapısına ışık tutan Göbekli Tepe, oldukça gelişmiş ve farklı inanç sistemlerine sahip olan avcı toplayıcı topluluklar için NEDEN dini bir merkez olmuştu. Göbekli Tepe'deki anıtsal dini mimari, tarihteki kilit olaylardan biri olan tarım ve hayvancılık hakkındaki kanıtlarımızı derinden değiştirdi.

Minyatür akbaba betimi

Önce Kutsal Alanlar Sonra Kentler Kuruldu

Oliver DIETRICH / Çiğdem KÖKSAL-SCHMIDT / Cihat KÜRKÇÜOĞLU / Jens NOTROFF / Klaus SCHMIDT
Alman Arkeoloji Enstitüsü, Doğu Bilimleri Bölümü, Berlin Fotoğraflar, Göbekli Tepe Kazı Arşivi

Buzul Çağı sanatlarıyla birlikte Paleolitik Dönem insanı, çok yönlü ruhsal dünyalarına ait etkileyici kanıtlar ortaya bırakıltılar. Doğal kutsal alanlar; özellikle kaya sığınaklarına benzeyen doğal oluşumlar, mağaralar veya belirli ağaçlar, muhtemelen belirli ritüellerin gerçekleştirilmesi için kullanılan yerlerdi. Bu dönem, "Buzul Çağının Büyüklüğü" idi. Hayvanlar manevi dünyaya hâkim olmuşlar, betimlemeleri mağara duvarlarında ve taştan, kemikten, fildişinden yapılan nesnelerin üzerinde yerini almıştı. İnsan betimlemeleri oldukça nadir kullanılırdı ve hayvanlarla karşılaşıldığını zaman çok da önemli değildi.

Yakın Doğu'da, Buzul Çağının sona ermesinin hemen ardından, yeni bir yaşam biçimini gün ışığına çıktı: Yiyecek üreten bir kültür dünyası, yaşamın Neolitik yönü... İnsanlık tarihinde, bu hayatı anlam taşıyan değişimle birlikte inanç sistemleri de değişti. Artık insanoğlunun dünyasına hayvanlar hâkim değildi, yaşamın en önemli noktasında insanoğlunun kendisi duruyordu. Bu, son 20 yıl içinde yürütülen, Yakın Doğu'daki

Neolitikleşme konusundaki araştırmaların ortaya çıkardığı önemli verilerden sadece biri.

K. Kenyon'un Jericho'da (Filistin'de Tell es Sultan olarak da adlandırılan höyük) yürüttüğü ve sonraki araştırmalara temel oluşturan çalışmalarından sonra, yiyecek üretiminin kökeni Güney Levant'ta araştırıldı. Güney Irak'ta Jarmo'da, Linda ve Robert Braidwood'un araştırmalarıyla, tüm dikkatler Verimli Hilal'in kuzeydoğu noktasında veya R. Braidwood'un deyimiyle "tepelik yamaçlarında" toplandı. Son zamanlarda, Fırat ve Tigris'in orta ve üst uzantısının ve Toros Dağları'nın yamaçlarının, kısacası Yukarı Mezopotamya'nın, yeni yaşamın kaynağını oluşturacak bir potansiyele sahip olduğu daha da anlaşılmış bir hal aldı. Bu bölge, daha sonra "evcilleştirilecek" olan birçok bitkinin, yabani biçimleriyle kaplanan bir bölgedeydi.

Aynı zamanda, insanoğlunun tarihinde önemli değişimlerin ortaya çıkışmasını sağlayan sebeplerin araştırılması, yeni bir keşfi de ortaya çıkardı. İlk önce, insanoğlunun maddi gereksinimleri ve tarımın ortaya çıkışının arasındaki doğrudan ilişkisi saptandı. V. G. Childe, öne sürdüğü ve bugün halen popüler olan "Neolitik Devrim" terimiyle, insanların "çiftçi" olarak yerleşme itilmesindeki en önemli etkenin iklim değişikliğinin olduğunu öne sürülmüştür. Onun görüşüne göre, artan nüfusun baskısı, onları yiyecek üretimi sağlamak amacıyla yeni yollar aramaya zorlamış, kuraklık ise insanları birlik olmaya yöneltemiştir.

Braidwood'un Kuzey Mezopotamya'daki araştırmalarıyla birlikte, bu bölgenin Neolitikleşme sürecinde doğal bir alt yapıyı oluşturduğu belirginleşmiştir. Aynı zamanda bu bölge, değişimin neden ve nasıl bu alanda ortaya çıktığını anlamamızda da yardımcı olur. Uygun açılarda kazılan hemen hemen her 10. ve 9. binyıl yerleşiminin; ziyafetler gibi, toplumsal ve dinsel amaçlı faaliyetler için kullanılan, açık alanlar veya özel binalar

Yabandomuzu heykeli

*B yapısının merkezi
dikilitaşlar arasında 9
no'lu dikilitaştaki tilki
kabartması*

Göbekli Tepe'deki yapıların belirli bir kullanımdan sonra kasıtlı olarak doldurulması, tapınak alanının kullanım ömrü sona erdiğinde, gömülüşü olarak kabul edilebilir. Doldurma, yumruk büyülüüğündeki kireçtaşçı parçalar ve küçük çakmaktaşçı parçaları atılarak yapılmıştı. Dolgudan elde edilen kemikler burada ayrıca büyük bir ziyafetin gerçekleştiğini göstermiştir.

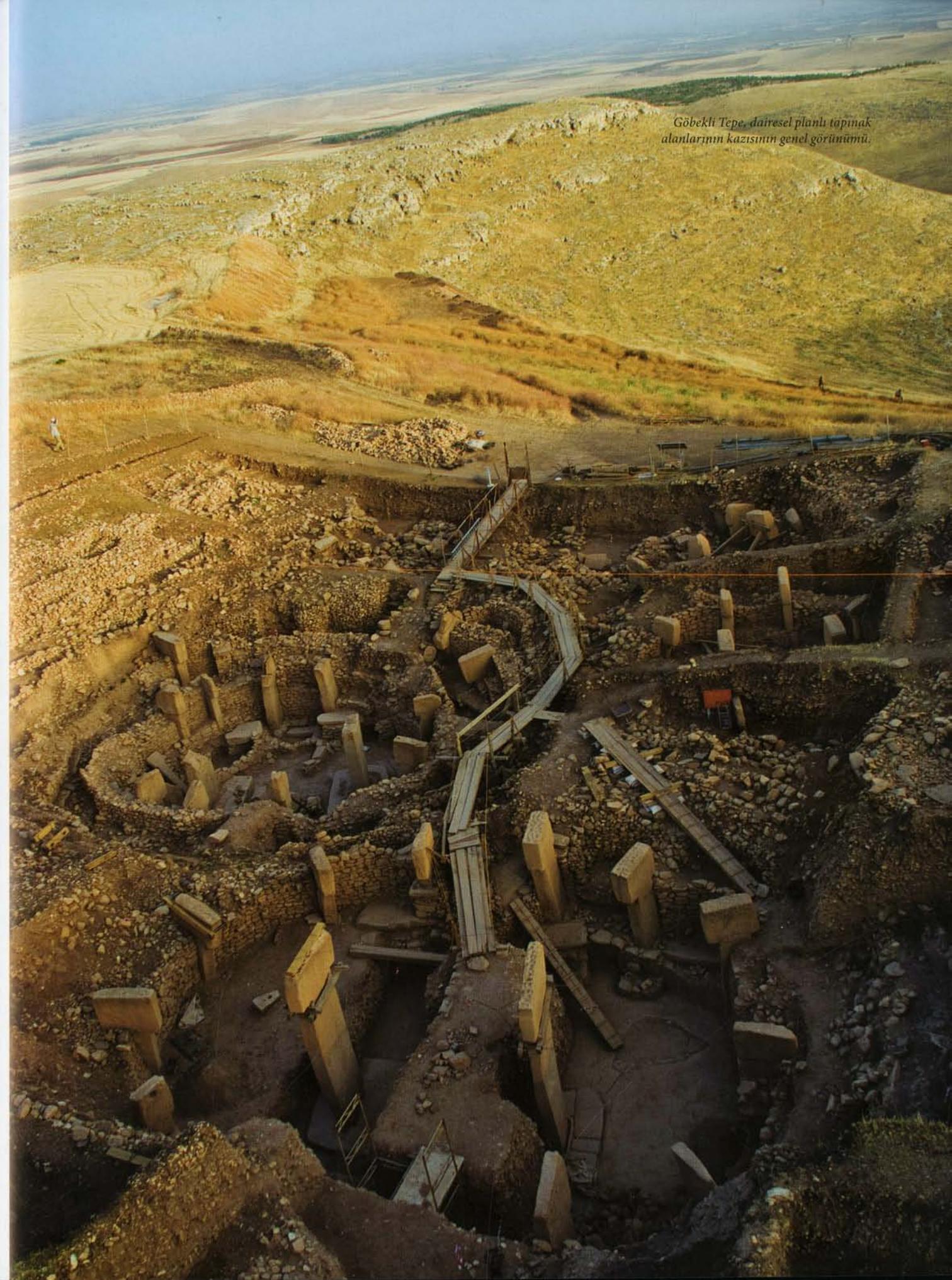
gibi farklı mekânsal bölgelere sahip olduğu görülmüştür. Bu, bugüne kadar varlığından bile haberi olunmayan sosyal karmaşanın boyutuna tanıklık eder. Özellikle kütle ilişkili olan ve halen avcı toplayıcı olan toplumlara ait olduğu görülen yapıların anıtsallığı ve zengin ikonografisi, dikkatleri çeker. Bu durum, J. Cauvin tarafından açıkça belirtildiği gibi, düşünce yapısı ve sosyal yapıların, yiyecek üretimine yöneldikten sonra değil daha önce değişmeye başladığını ortaya koyar.

Neolitikleşme sürecine ilişkin düşüncelerimizin değişmesine yardımcı olan merkezi öneme sahip bu alan, Türkiye'nin güneydoğusunda yer alır. Fırat bölgesinde, Şanlıurfa'nın kuzeydoğusuna 15 kilometre uzaklıkta yer alan Göbekli Tepe'de, 1995 yıldından bu yana Alman Arkeoloji Enstitüsü'nden Klaus Schmidt başkanlığında sürdürülen kazı çalışmaları, MÖ yaklaşık 9600-8000 yılları arasına, Erken ve Orta Çanak Çömlekzsiz Neolitik Döneme tarihlenen, tamamen beklenmedik anıtsal bir mimariyi gün ışığına çıkarmıştır. Civarında yerleşim

yapılarının yer almaması, Göbekli Tepe'nin sadece kutsal alan rolünü üstlendiğini gösterir. Göbekli Tepe, halen avcı toplayıcı olarak yaşamalarını sürdürden insanların kültür merkezini oluşturmuştur.

Dairesel yapıların içindeki daha uzun iki dikilitaşın etrafına yerleştirilen devasa T-biçimli dikilitaşlarla oluşturulmuş anıtsal mimarının yaratıldığı bu alan, Çanak-Çömlekzsiz Neolitik Döneme tarihlenen eski bir tabaka ile tanımlanır. Daha erken evre (Tabaka II, Erken ve Orta Çanak Çömlekzsiz Neolitik B), genellikle sadece iki küçük merkezi dikilitaş içeren veya hiç dikilitaş içermeyen daha küçük dikdörtgen yapılardan meydana gelir. Dikilitaşlar, duvarlar ve sekiler aracılığıyla bir-birleriyle bağlantılıdır ve sadece hayvan motifleriyle süslenmemiştir. Bazı durumlarda, bunların stilize insan benzeri varlıklarını betimleyen heykeller olduğunu gösterir nitelikte eller ve kollarla dekore edilmişlerdir. Soyut, özel bir şahsa ait olmayan bu T-biçimli varlıklar, büyük olasılıkla olağanüstü bir

Göbekli Tepe, dairesel planlı tapınak alanlarının kazısının genel görünümü.

İnsan biçimli totem direği

"Buzul Çağrı Avcıların Büyük Çağydı". Oldukça nadir kullanılan insan betimlemelerine karşın, hayvanlar avcıların ruhani dünyalarına hakim olmuştu ve betimlemeler mağara duvarlarına veya taştan, kemikten, fildişinden yapılan nesnelerin üzerine işlenirdi.

Bu ziyafetlerin dini gerekçeleri olsa da anıtsal yapıları inşa etmek için, geniş çevrelerden çeşitli insanları biraraya toplamak için yapılmış olmaliydi. Etnografik veriler, birkaç grubun ürünlerini ve hatta eşlerini değiştirdikleri bu buluşma için festivaller yapıldığını gösterir.

dünyaya aittir. Bu dairesel yapılar, bir süre kullanım gördükten sonra kasıtlı bir şekilde hızlıca gömülüşlerdir.

Yeraltı radarını da içeren jeomanyetik yüzey araştırması, daha eski yuvarlak megalitik yapıların tepenin belli bir kısmında sınırlandırmamış olduğunu ve tüm alana yayıldığını kanıtlamıştır. Sayısı ondan fazla olan büyük yapılar, jeofizik haritasında yerini almıştır. Höyükün yüzeyinde, daha sonraki yapıların yer almış olabileceği birkaç alanın, kesin sınırları harita üzerinde belli olmadıktan, toplamda en az yirmi yapının Göbekli Tepe'yi kaplamış olduğu görünür.

Kazı çalışmaları yapılan A-G yapıları ve bu yapıların her bir dikilitaşı, ortaya çıkarılışlarına göre numaralandırılmışlardır. Halen sadece bir kısmı kazılabilmiş olan A Yapı, Dikilitaş I üzerinde görüldüğü gibi, aralarında yaklaşık 17 hayvanın yer aldığı bir "ağ" benzeri, iç içe girmiş yılanların da yer aldığı gizemli kabartmaları ortaya koyar. İnsansı özellikleri ile akillara yerleşen T-biçimli dikilitaşların gövdesinde, daha fazla yılan ve iki paralel şerit vardır. Bu özellik Tabaka III ve II'de yer alan birçok dikilitaşın üzerinde yer alır ve bu izler, şal benzeri bir giysiye ait olmalıdır. Yılanlar, bu yapıya hâkim olan hayvanlardır.

B Yapı'sında bu rolü tilkiler üstlenir. Merkezi dikilitaşların her birinin ön yüzünde, yapının güneydoğusundaki girişine doğru zıplayan birer erkek tilki tasviri vardır. Kazı çalışmaları sırasında, bu merkezi dikilitaşların arasında ver alan zemin

seviyesine ulaşılmıştır. Orada, Dikilitaş 9'un önündeki zemin üzerine oturtulan sağlam kireçtaşlı plakaya birlikte mozaik döşemeli zeminin kazısı yapılmıştır. Açığa çıkarılan bu zemin, burada gerçekleştirilen ayinlerin bir parçası olarak, yapılan sunularla ilişkili bir ipucu olarak kabul edilebilir.

C Yapısı'nın merkezi dikilitaşları (Dikilitaş 35 ve 37), antik dönemde tahrif edilmiştir. Burada sırı bu tahrifatı gerçekleştirmek için açılan geniş bir çukurla karşılaşılmıştır ve atılan parçalar çukurun alt kısmında bulunmuştur. Çukura atılmış olarak bulunan bu parçaların lazerle taraması sonucunda ortaya çıkan veri, 5 metrelük bir yüksekliğe sahip olan Dikilitaş 35'in daha önce bir onarım geçirmiş olabileceği yöneltir. Burada tamamen ortaya çıkarılan zeminin, dikkatli bir şekilde düzleştirilmiş olan doğal bir ana kaya olduğu görülmüştür. Merkezi dikilitaşların yerleştirilebilmesi için gerekli olan iki kaide de doğal kaya işlenerek oluşturulmuştur. C Yapı'sında, kabartmaların yanı sıra üç (ya da muhtemelen dört) konsantrik duvar halkası ve dikilitaşlarla da karşılaşılmıştır. Ana temada yaban domuzu tasvirleri hâkimdir. Dikilitaş 27'de, yaban domuzunun yer aldığı kabartmanın yanında, yırtıcı bir hayvan tasviri içeren muhteşem bir kabartma daha yer alır. Hem hayvan hem de dikilitaş tek parça taştan yapılmıştır. Bu yapının T-biçimli dikilitaşlarının üzerinde çok sayıda yaban domuzunun yer olması, diğer bulgularla da paralellik gösterir. Bugüne kadar ortaya çıkarılan birçok yaban domuzu heykeltıraşlık eseri C Yapı'sında bulunmuştur. İlginç olan, bu yapının dikilitaşları üzerinde hiç yılan tasviri olmamasıdır. Sadece tek bir yılan kabartması, yapının güney bölümünde yer alan yatay taş levhalarдан biri üzerinde görülür.

Yapılar arasında en geniş ve en iyi korunmuş olan yapı, B ve C yapılarının kuzeyinde bulunan D Yapı'dır. Neolitik Çağa tarihlenen yapı, kullananlar tarafından daha önce tamir edilmeye çalışılmış olan birkaç hasar dışında mükemmel korunmuştur. Burada devasa bü-

Yırtıcı hayvan başı, kurt veya köpek cinsi olduğu düşünülmektedir.

Kırıplı benzeyen minyatür hayvan figürünü. Eski doğunun hayvan mührülerini anımsatır.
Sağ: MÖ 9500 - 8000 yılları arasındaki döneme tarihlenen I. tabakada ele geçmiş yaban domuzu figürünü-Şanlıurfa Müzesi

Sol: Alçak kabartma insan figürini. Olasılıkla büyük duran bir kişiyi betimleyen figürin kompozisyonu tam olarak anlaşılamamaktadır.

Sağ: İnsan yüzü biçimli kabartma.

yüklükte iki merkezi dikilitaş ve büyük ihtimalle çevre duvarlarda 12 dikilitaş yer almıştır. Bugüne kadar bu dikilitaşlardan 11 tanesi ortaya çıkarılmıştır, bir diğeri ise olasılıkla kuzeydeki yıkıntıların arasında gizlidir. D Yapıtı'nda, tilki ve yılan betimlemeleri ortaktır, fakat bu yapıda geniş bir figür çeşitliliği vardır. Bu tasvirler arasında yaban domuzları, öküzler, ceylanlar, yabaneşekleri ve etçil (carnivore) bir hayvan - ki muhtemelen bu bir kedigeldir -, turnalar, leylekler, ibis ve ördek gibi kuşlar da yer alır.

Bu tasvirlerin birkaçının hikâyesel özelliğini, batı tarafındaki tüm yüzeyi çeşitli temalarla süslenen Dikilitaş 43 ortaya koyar. Buradaki hâkim figür, sağ kanadıyla ileri işaret eden ve sol kanadını yukarı kaldırın büyük bir akbabadır. Olasılıkla bu hareket, sağ kanadın ucunda görülebilen göğü ya da dünyayı hedef almıştır. Akbabanın sağına doğru, ibis olduğu düşünülen başka bir kuş, bir yılan, H-biçimli iki sembol ve bazı kümes hayvanları betimlenir. Dikilitaş 43'ün gövdesinde ise başka hayvanlar yer alır. Burada, sahneye büyük bir akep ve başka bir kuşun baş ve boyun kısmı hâkimdir. Kuşun boynunun sağına doğru ilginç bir konunun işlendiği görülür. Dikilitaş tahrif olmuş olsa da üzerinde yer alan, ereksiyon hâlindeki penisi ile başsız bir insan figürü oldukça belirgindir. Tasvir edilen bu kişinin durumu, ona eşlik eden akrepler, yılanlar ve akbabalardan dolayı vahşice bir ölümü simgelemez. Bu dikilitaş üzerindeki tasvirlerin işleniş biçimi, Neolitik Çağ mitolojisinin ne kadar etkileyici zenginlikte ancak bizim bilgilerimizin halen ne kadar kısıtlı olduğunu bir kanıtıdır.

Merkezi dikilitaşların (Dikilitaş 18 ve Dikilitaş 31) üst kısımları uzun yillardır açıkta kalmıştır. Her ikisinde de kabartma şeklinde omuz atkısı ve kollar tasvir edilmiştir. Doğu'da yer alan Dikilitaş 18'in sağ kolu üzerinde bir tilki görülür. Göğüs kısmında ise bugüne kadar anımları çözülemeyen yarımlar

ay, disk ve karşılıklı duran iki motif yer alır. Batıda yer alan Dikilitaş 31, bukranyum (öküz başı) biçiminde bir gerdanlık takmıştır. Eğimin neden olduğu basınca bağlı olarak, her iki dikilitaş da eğik bir pozisyonda durur. Bu dikilitaşların kazıları ancak dengeleri sağlandıktan sonra mümkün olmuştur ve zemin seviyesine 2009 yılında ulaşılmıştır. C Yapıtı'nda olduğu gibi, burada da doğal ana kaya dikkatli bir şekilde düzleştirilmiş ve T-biçimli dikilitaşların dikildiği iki dikilitaş kaidesi yine yapının ortasına doğal ana kayadan işlenerek yapılmıştır. Bu dikilitaşların her ikisi de yaklaşık 5,5 metre boyutlarında nefes kesici bir yüksekliğe sahiptir ve herhangi bir tahrifatla karşılaşmamışlardır.

Son zamanlarda dikilitaş gövdelerinin bugüne kadar gizli kalmış olan alt kısmı da ortaya çıkarılmıştır. Her iki dikilitaş üzerinde de kolların ve ellerin ortaya çıkmış olması şaşırtıcı

MÖ 8800-8000
yıllarına ait olan II.
tabakada bulunmuş
ayakta duran küçük
insan heykelciği, kireç
taşı Şanlıurfa Müzesi

Açığa çıkan ilk yapıda yaklaşık 17 hayvanın yer aldığı bir "ağ" gibi, birbirine girmiş yılanların "duvar örtüsü" de yer alır. Bu yapının hukmeden hayvanı yılanlardır. İnsan biçimli özelliği ile akillara yerleşen T-biçimli dikilitaşların gövdesinde, çok daha fazla yılan ve iki paralel şerit vardır. Şal benzeri bir giysiye ait olması gereken bu izler, birçok dikilitaşın üzerinde görülür.

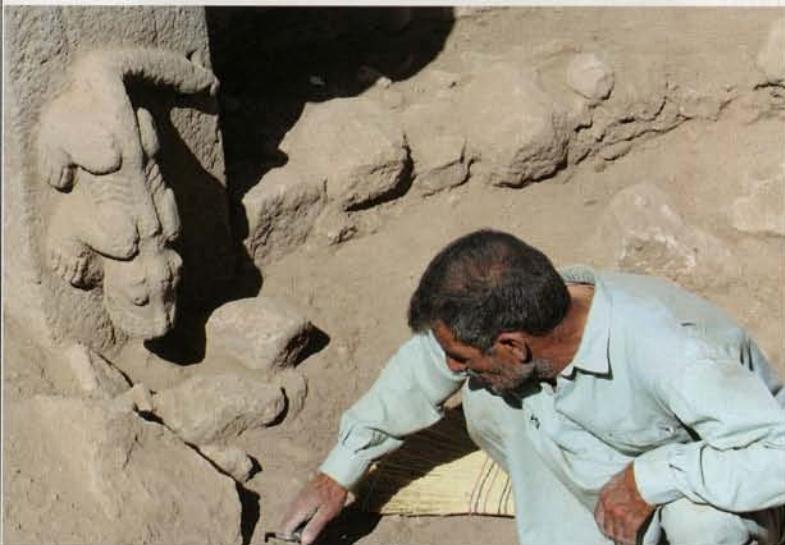
değildir, ancak hiç beklenmedik bir keşif gerçekleştirilmiştir. Her iki dikilitaşın da kollarının altında düz kabartma şeklinde yapılmış olan kemerler vardır. Her ikisinde de kemer tokası görülür ve doğudaki dikilitaş üzerinde H ve C-biçimli sembollerden oluşan bazı süslemeler de yer alır. Daha da ilginç olanı, her iki kemer üzerinden de birer peştamalın aşağı sararak genital bölgeyi kapatmış olmasıdır. Tilki derisinden olduğu anlaşılabilen bu peştemallar, heykellerin genital bölgelerini kapattığından, bu iki bireyin cinsiyeti hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Ancak Nevalı Çori Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşiminde bulunan kemerli kil figürinlerin her zaman erkek olmasından yola çıkarak, D Yapı'sındaki heykellerin de

büyük ihtimalle erkekleri tasvir ettiğini düşünüyoruz.

D Yapı'sının merkezi dikilitaşlarının üzerinde sadece insan kollarının ve ellerinin değil, aynı zamanda kemer ve peştemallerin de belirtilmiş olması, bu T-biçimli dikilitaşların antromorfik kimliğe sahip oldukları düşüncesini kesinleştirir. Fakat kimdir bunlar? Yüzleri hiç işlenmediği için, bu varlıkların, bugüne kadar anlaşılamayan bazı amaçlar doğrultusunda Göbekli Tepe'de bir araya gelen doğaüstü güçlerle ilişkili oldukları düşünülür. Gayri şahsi özellikleri, özellikle daha geç zamanlardaki dini tabulara bağlı olan portre eksikliğini hatırlatır. Kimlikleri ve içerdikleri anımlar, Erken Neolitik Döneme tarihlenen doğal boyatlardaki erkek heykelleri ile karşılaşıldığında, belirgin bir şekilde fark gösterir. Urfa heykeli olarak adlandırılan bu doğal büyülükteki heykelin yüzü vardır ve gözleri siyah obsidyen parçalarının ekendiği derin deliklerle belirtilmiştir. Gözlerin ve burnun altında ağızın betimlenmemiş olduğu dikkat çeker. Ayrıca, V-biçimindeki gerdanlığı göz önünde bulundurulmazsa heykelin tamamen çıplak olduğu da görülür. Tam olarak belirgin değildir ancak elleriyle fallusu (erkeklik organı) tuttuğu düşünülür. Bacakları betimlenmemiştir, gövdesinin altında heykelin yere kolaylıkla sabitlenebilmesini sağlayan konik bir çıktı vardır. Göbekli Tepe'de ayrıca Urfa'da bulunan erkek heykeline benzeyen heykeltraşlık eserlerinin bir parçası olduğu görülen ve kireçtaşından yapılmış, doğal büyülükte birçok insan başı da bulunmuştur.

Başlarda görülen kırıklar, bunların orijinalde büyük olasılıkla daha büyük heykellerin birer parçası olduklarını düşündürür. Bu başlardan bazıları, yapıların dolgusu arasında bulunmuş olması ilginçtir ve alanların üstünün kapatılması sırasında merkezi dikilitaşların altına kasıtlı olarak yerleştirilmişlerdir. Bu, Jericho (Filistin), Ain Ghazal (Ürdün) ve Tell Asvat (Suriye) gibi, Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait diğer yerleşimlerden bilinen kültür uygulamasını bize hatırlatır. Ölen kişilerin kafatası gövdelerinden ayrılmış ve muhtemelen atalarının bir kültü olarak alçıyla "yeni" bir yüz oluşturulmuştur. Dekore edilmiş olan bu kafatasları bir süre sonra, Göbekli Tepedeği heykel başları gibi yeniden gömülüşlerdir. Eğer ki bu başların ve doğal büyülükteki heykellerin ataları betimlediğini düşünürsek, anıtsal T-biçimli dikilitaşların daha farklı, daha büyük ve daha güçlü birşeyleri simgelediği açıktır. Belki de bunları sadece tanrılarla sınırlayabiliriz.

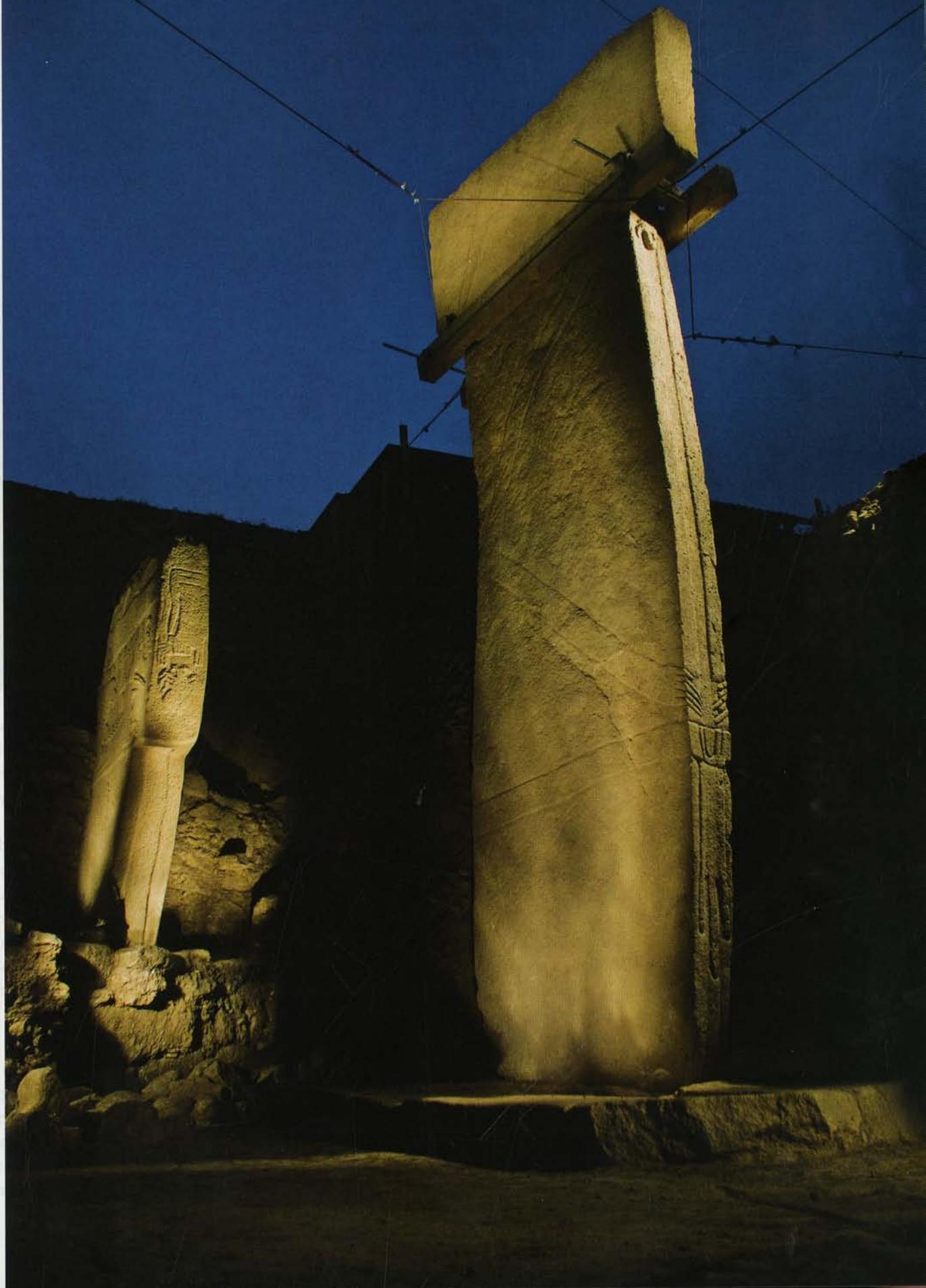
Göbekli Tepe yapılarının temelini oluşturan antromorfik dikilitaşlar, insanoğlunun ilk defa üç boyutlu olarak betim-

Merkezi dikilitaşlarının üzerinde sadece insan kollarının ve ellerinin değil kemer ve peştemallerin de varlığı, bu T-biçimli dikilitaşların antromorfik kimliğe sahip olduğunu gösterdi. Yüzleri hiç işlenmediği için, bugüne kadar bilinmeyen amaçlarla Göbekli Tepe'de toplanan doğaüstü güçlerle ilişkili oldukları düşünüldü. Fakat kimdi tasvir edilen bu insanlar?

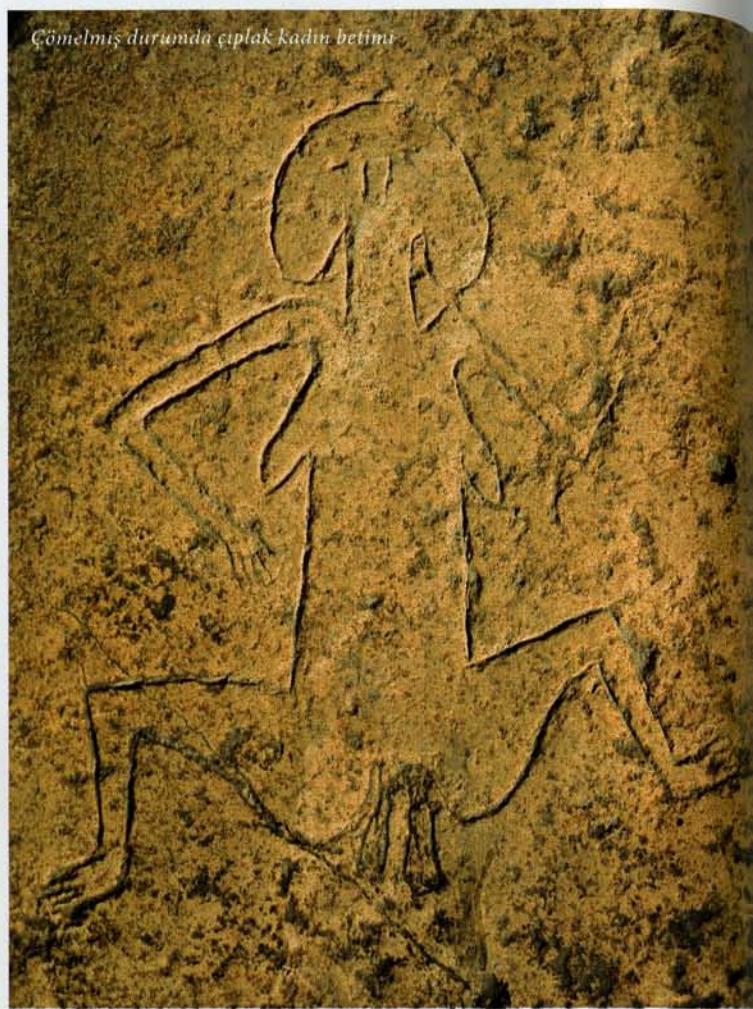
lenmesine yönelik ilk girişimler ve doğal büyülüklere sahip heykellerin doğal özellikleri gibi, önemli bir zihinsel değişimi yansıtır. İnsan, yapıların merkezinde yer alır, hayvanlar ise göbekli dikilitaş-heykellerinin birer simgesidir. Hayvanlar, artık Paleolitik dönemlerde olduğu gibi inanç sisteminin merkezinde yer almazlar. Bu dikilitaş heykellerin, bu toplulukların atalarını, şamanları veya hatta tanrılarını betimledikleri yönünde bir düşünceye kapılmamızın gerekli olup olmadığı ise cevaplanmayı bekleyen başka bir soruya ortaya çıkarır.

Göbekli Tepe'den elde edilen zengin buluntuların ortaya çıkardığı yorumlar her açıdan ilginçtir ve her yeni kazı sezonu bilmecenin yeni ipuçlarını ortaya çıkarır. Bu yapıların belirli bir kullanımından sonra kasıtlı olarak doldurulduğu açıklır. Bu dolgu, yumruk büyülüğündeki kireçtaşı parçaları ve küçük çakıl taşları ile yapılmıştır. Göbekli Tepe'nin kullanımı ve işlevine ilişkin bir diğer ipucu da yine dolguda bulunan sayısız hayvan kemigidir. Bu kemikler, bir ziyafete ve büyük miktarlardaki et tüketimine ilişkin önemli bir kanıt sunarlar. Bu ziyafetler dini gerekçelere sahip olsa da, bazı uygulama yöntemleri de vardır. Anıtsal yapıları inşa etmek için, geniş çevrelerden birçok insan biraraya toplanmak zorunda kalmıştır. Etnografik veriler, birkaç farklı grubun biraraya gelerek ürünlerini ve hatta eşlerini değiştirdikleri buluşmanın, en iyi şekilde bu cömert festivaller aracılığıyla gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Ayrıca etnografya, farklı toplulukların bu şekilde biraraya gelmesinin sosyal önemini de ortaya koyar. Göbekli Tepe'de rutin bir şekilde tekrarlanan bu festivaller, avcı-toplayıcı grupların ekonomik imkânlarını da ortaya çıkarır. Yeni yiyecek kaynakları ve üretim teknikleri belki de bu vurguya bir karşılık olarak ortaya çıkmıştır. Bu senaryoda, dini inançlar ve uygulamalar, yoğun olarak toprak işleme ve tarıma geçişini benimsemeye önemli bir etken olmuş olmalıdır.

Fakat burada toplananlar ve kutlamalar yapanlar kimlerdi? Göbekli Tepe, bugüne kadar kutsal alan rolünü tek başına üstlenmiştir, fakat Çanak Çömleklerin Neolitik Dönem dini topluluklarına ve bu toplulukların inançlarının ortak alt yapısına ışık tutan maddesel kültürü, Yukarı Mezopotamya ile arasında yer alan güçlü bağlantıları ortaya çıkarır. T-biçimli dikilitaşlar ilk defa, 1980 yıllarda, günümüzde Atatürk Barajı'nın altında kalan Nevalı Çori yerleşiminde karşılaşılmıştır. Nevalı Çori dışında, Göbekli Tepe'nin II. tabakasında yer alan dikilitaşları hatırlatan daha küçük dikilitaşların yer aldığı üç yerleşim daha vardır: Sefer Tepe, Karahan ve Hamzan Tepe. Ancak buralarda bugüne kadar herhangi bir arkeolojik kazı çalışması yapılmamıştır. Bu alanlar, tek bir kültür topluluğuna ait olan yerleşimlerin bir iç çemberini oluşturur. Ancak bu topluluk bu alanlarla sınırlanılmamıştır.

Bu durum, Yukarı Mezaopotamya'da, Jerf er Ahmar, Tell Karamel, Körtik Tepe, Hallan Çemi, Çayönü, Tell Abr, Mu-

Cömeliş durumda çıplak kadın betimi

reybet, Djaðe, Nemrik ve Kermez Dere gibi yerleşimlerde geniş bir alanda kullanılan genel sembollerle kanıtlanmıştır. Körtik Tepe'deki mezarlık alan dışında, tüm bu yerleşimler, halka ait olan yapılarla kompleks yerleşimleri ortaya çıkarır. Bu yerleşimlerde bulunan, okların, levhaların ve taş kâselerin yapımında kullanılan yüzey düzleştirmeleri, Göbekli Tepe'de bulunanlar gibi hayvanlar ve sembollerle süslenmiştir. Diğer bir bağlantı, Nemrik tipi olarak tanımlanan, hayvan biçimli asa ile gündeme gelmiştir. Bu süslemeler, daha erken dönemlerden son zamanlara kadar bir türlü kavranamayan simgesel dünyaya yönelik yeni bir bakış açısı sunar. Bu simgesel dünya, yazının icadından önceki dönemlere ait bilgilerimizi depolamamıza yardımcı olan önemli bir sistemdir.

Tüm bu ipuçlarını biraraya toplanırsa, Göbekli Tepe'nin oldukça gelişmiş ve farklı inanç sisteme sahip olan avcı-toplayıcı topluluklar için önemli bir dini merkez olduğu düşünücsesi kesinleşir. Göbekli Tepe'deki anıtsal dini mimari, tarihteki kilit olaylardan biri olan tarım ve hayvancılık hakkındaki kanıtlarımızı derinden değiştirir. "İlk önce tapınak oluşmuştur sonra kent" cümlesi bu süreç için uygun bir tanımlamadır. ■

Boğa, tilki ve turna guruplu II nolu taş